

PETŐFI TANULÓ ÉVEI ASZODON és SELMECZEN.

I.

Aszódon.

(1835. szept. 1—1838. jun. 30.)

Aszód mezővárosa, hova apja Petőfit a pesti csekély sikerű két évi kísérlet után az algymnasiumba vitte, a budapest-miskolczi országút mellett a Galga-patak völgyében fekszik kellemes emelkedésű dombon. Ennek oldalára kapaszkodik a házak nagyobb része föl a tetőig. A városka legfőbb díszje a Podmaniczky János idejében még a múlt évszázad elején épült két szárnyú kastély, mely szép kertjével szintén a domb oldalán fekszik, s melynek jobb szárnyában a nagyszerű, rococo-izlésben kifestett ebédlőt már Bél Mátyás megdícséri s kiemeli, hogy kellemesebb lakot alig képzelhetni úgy vidám tekintete, mint egészséges levegője miatt. E, ma már idegen kézre került kastély fölött valamivel magasabban, az udvarra hosszan nyúlik be egy emeletes épület, az u. n. „zöld kastély“, egy másik Podmaniczky-ágé, nevét zöld színétől kapván.

E vegyesen német, magyar, de túlnyomóan tót lakosságú mezőváros Petőfi szülei otthonának mondható s ők úgy is tekintették. Ide költözött vala ki mind apai, mind anyai nagyapja a felföldről s itt vette nőül Petrovics István a költő anyját. A szülők hát kegyeleteljes érzéssel gondoltak Aszódra s csak annál természetesebb, hogy Petőfi apja ide vitte fiát, a költő keresztapja, Martiny Károly ¹⁾ rábeszélésére; mert csalódásában egy ideig arra is gondolt, hogy fia taníttatását abbahagyja.

¹⁾ Martiny Mihály elbeszélése szerint ő mondta az apának, hogy fiát Aszódra vigye. Sőt azt mondja, hogy ő maga vitte el. Ez ellen Petőfi István felszólalt; de nincs ok föltenni, hogy Martiny csakugyan ne ajánlhatta volna Aszódot az apának. L. Simonides: Petőfi ker. atyjának vallomása. Pesti Napló. 1872. 211. sz. és Petőfi István „Pet. szülőiről“. Vas. Ujság. 1872. 40. sz.

A bemutatásnál az apa, Koren István tanár előadása szerint, körülbelül ezeket mondta: „Elvettem őt onnan (t. i. a pesti piarista gymnasiumból, hol az I. grammaticai osztályt végezte 1834—35-ben), mert a színházak körül ólálkodott s elhoztam ide, keresztapja, Martiny Károly ur ajánlatára, professor ur keze alá. Tettem ezt annál szívesebben, hogy mind nekem, mind különösen nőmnek Aszód kedves emlékéü város. Lakása leend Neumanné asszonyságnál, kivel nőm itt tartózkodása óta kegyeletes viszonyban áll. Pesten már konfirmáltatott is Kollár János lelkész ur által.“

Petőfit, ki ekkor 12 és fél éves volt, bizonyítványa alapján Koren a II. grammaticai osztályba vette föl. Lehetetlen itt meg nem jegyeznünk, hogy a költő koraérettsége mellett is osztályaiban lassan haladt. Azt mutatja ez, hogy előbbi taníttatása nem volt rendes menetű, a tanultak sorrendjében némi összevisszaság van. Ő Kecskeméten másfél, Szabadszálláson fél, Szent-Lőrinczen két, Budapesten az evangelicusoknál egy évet tanul s csak ekkor jut addig, hogy a piaristáknál végezheti az I. gramm. osztályt, midőn megelőzőleg már hat évet s három év óta latint is tanult.

Az aszódi iskola-épület a város közepén szembeötlő ponton fekszik s az akkori, a jelenlegi emeletes épület földszintjét tette. Az emeletet csak 1872-ben emelték rája. Régi alakjában egy hosszúkas, nádfödélű alház volt, mely egy középső folyósóval elválasztott két részből állt. A folyósótól északra fekvő részben egy nagyobb s két kisebb szoba konyhával az egyetlen tanár lakása volt; de Koren nőtlen korában a nagyobbik szobát szintén tanteremnek használta. A déli részben, a homlokzat felé, feküdt a valódi tanterem, mellette egy kamrával s a szolga szobájával.

Az iskola alapítása idejét 1786-ra teszik, de algymn. csak 1833. óta lőn, mikor Koren Istvánt hívták meg tanárnak, ki ekkor 28 éves, buzgó, lelkes ifjú vala. Alatta állandóan 3 osztályú volt az iskola 6 évvel, melyből 2—2 esett a donatistákra, grammatistákra és syntaxistákra. Neki köszönhető az iskolában a komoly gond és szigorú, némileg pedans rend s tanításának híre okozta, hogy az iskola létszáma folyton növekedett. Igy 1835—36-ban 42, 1836—37-ben 57 és 1837—38-ban 59 volt a tanulók létszáma s messzi vidékekről is felkeresték. Ez tette szükségessé a tanulók két csoportra osztását. A nagyobbikban tanultak a donatisták, grammatisták s az I. évi

syntaxisták, a kisebbikben a II. éves syntaxisták ültek külön, vagy néha együtt az I. syntaxistákkal. Az oktatás naponként d. e. 8—11 és d. u. 2—4. folyt. A tanár természetesen egyszerre nem lehetvén jelen mindkét osztályban s nem foglalkozhatván minden csoporttal, helyettesek vagy felügyelők vigyáztak föl a rendre s a tanulók munkásságára; ő maga ez alatt rendre vette az egyes csoportokat, ki-kérdezte az előbbi napon fölhagyottat s elmagyarázta az új föladatot. A természetrajzot, történelmet és földrajzot (a donatisták a hittant is) magyarul tanútták; minden egyéb tárgy nyelve a latin volt. A módszert közelebbről jellemzi az, hogy a grammatisták némely tárgyat hol a donatistákkal, hol az I. syntaxistákkal tanúttak együtt. A tantárgyak eléggé kitűnnek a Petőfi bizonyítványaiból, melyeket alább közlünk. Nehezebb meghatározni a tantárgyak terjedelmét. A grammatisták latin etymológiát és orthographiát tanúttak Döring I. ¹⁾ cursusa és Chimani „Exercitia“-i ²⁾ alapján; a syntaxisták a körmondatokon, a latin verstanon folytatták Döring II. cursusa alapján s fordították Cornelius Nepost, Phaedrust és Ovidiust. A történelemből a grammatisták az ó kort, a syntasisták a középkort tanútták; a magyar történelem is szerepel ³⁾ a tárgyak közt, de Petőfinak egyik évből sincs külön osztályzata belőle. A földrajzból Európa politikai földrajzára szorítkoztak s a térképeket magok rajzolták. A német nyelvtan csak 1837—38-ban lett rendes tantárgy; de azért a három nyelvű szavalást (magyar, latin, német) állandóan gyakorolták elébb is mindenik osztályban, valamint a szépírást is. Tankönyv csak a földleírásból és hittanból volt a tanulók kezén; a többi tárgyat jegyzetektől tanútták, melyekből a felhagyott részt otthon lemásolták. E fárasztó módszer előnye, mely több középiskolában az újabb időkig tartott, kivált az volt, hogy a tanulók korán hozzászótkak a szabatos helyesíráshoz s az önmunkássághoz; mert jóformán saját erejükre voltak utalva, a tanár magyarázata kevés vala a sok osztály és tantárgy miatt.

¹⁾ Döring F. W. Anleitung zum Übersetzen aus d. Deutschen ins Lateinische. I. Th. 1—2 Cursus. Jéna. 1800. és 1829-ig 10 kiadás. (Magyarra is többször lefordítva.)

²⁾ Chimani Leop. Exercitia et colloquia latino-germanica. Latein-deutsche Übungen u. Gespräche. I—II. Theile. Wien. 1806. s utóbb többször.

³⁾ A donatisták a magyarok történelmét az Árpádok és a grammatisták ugyanazt az austriai ház alatt.

Petőfi, mint II. éves grammatista, a nagyobbik teremben ült az első két évben, jobb oldalt az első ablaknál egy x lábú hosszú fenyőfa-asztal szélén, meglehetősen távol a tanári széktől, mely az osztály másik végén vala. A pad, melybe tüstént bevészte a nevét, 1873-ban még megvolt, a tanári szék pedig most a héviz-györki kis iskolában van.

„Csakhamar magaviseletében rendes, szorgalmában kitűnő tanulónak bizonyult“, mondja Koren Petőfiről. Szép írása nagyban segítette a jegyzetek másolásában, s ha nem is éveiben, de végzett iskoláinál fogva jóval megelőzte tanuló társait, kik gyakran folyamodtak segítségéhez. Tanárának tehát „lelkiismeretessége“, tanuló társainak meg segédkezése miatt lón kedvence. Különös előszeretettel a történelmi és irályi földadatoknak felelt meg s e tárgyakban folytonos olvasással gyarapította ismereteit. Mint syntaxista pedig egész kedvvel gyakorolta be a classicai versnemeket s legelső ránk maradt verse distichonokban van írva. Az iskolai feladványok nem mindenikében volt azonban egyenlő szorgalma. Erre nézve Sárkány Sámuel, utóbb pilisi ev. lelkész és főesperes, egy Ompolyihoz intézett levelében azt mondja, hogy fenhangan szerette tanulni, mi a többi lakótársakat bosszantotta s bedugva füleiket, kellett magolniok a latin szavakat. Egyébaránt nem sokáig tartott a bosszantás, mert „hamar sarokba dobtá a könyvet s szétnézett játszó pajtások után.“¹⁾ Mivel pedig a leczke tudását Koren szigorúan megkövetelte, tehát ott marasztotta ebédre s ők aztán titokban vittek fel d. u. kenyeret neki. Különben segített egyébként is magán. Mikor a nőtlen professor, ki szintén Neumannéknál kosztozott, ebédre ment, ő az ablakon a professor kertjébe mászott s onnan kitepegette a sárga répát (murok) s karalábét; a „jó tanár“ pedig csak akkor vette észre a pusztítást, mikor látta, hogy télire eltenni való zöldsége nincs. Ha való is ez, bizonyosan más tanulók is tették s az évi eredmény semmi esetre nem mutatja, hogy őt gyakran zárták volna be; mert a földrajzból s világtörténelemből kitűnő, a latinból, vallásból, természetrajzból, magyar nyelvből és számtanból jeles az osztályzata. Szorgalma és előmenetele a tanulásban a második és harmadik évben még fokozódott. Az 1836—7. tanévben az I. syntacticali osztályt járta. (III. gymn.)

¹⁾ Hon 1879. 34. sz. Fővárosi Lapok. 1879. 34.

Ekkor magával vitte az öcsését, Istvánt is donatistának s az adatok szerint e szókkal mutatta be: „Tavaly tapasztaltam, hogy itt rólam gondoskodnak, tehát elhoztam öcsémet is.“ A két fiú majdnem vételkedett a jó tanulásban. Az év végén Sándor a magyar nyelvből, számtanból, természet- és földrajzból, latinból és vallásból, tehát minden tárgyból kitűnőt vitt haza; Istvánnak a latinból csak jó tanjegye volt ugyan, de a többi tárgyból jeles és kitűnő. A következő években már minden tárgyból kitűnő az osztályzata neki is, mint Sándornak, ki az 1837—38. évről szintén csupa kitűnőt vitt haza a természetrajzot leszámítva; ebből jelese van. 1837—38-ban Koren már sorrend szerint is osztályozta a tanulókat s mindkét Petőfi első volt az osztályában. Tanulásában tehát Sándor folyton előre haladt. Ez az eredmény ellenkezőt tanúsít azzal, hogy gyakran kapott volna büntetést a tanulásbeli hanyagság miatt. Különben is Sárkány Sámuel tanúskodása csak az 1835—36. évre vonatkozik. Ekkor ő, mint idősb tanuló II. éves syntaxista volt s a következő évre már eltávozott Aszódról Pozsonyba.

A büntetést inkább egyéb csintalanságaival érdemelte meg; mert romlatlan kedélye ép úgy rávitte, hogy minden tanulói mulatásban részt vegyen, mint arra, hogy osztozkodják, sőt vezérszerepet játszdják csineikben. Az első évben szenvedélyes csicsonkázó, szánkázó volt s első szereplő a hólapda-csatákban. Aszódon a főuteza 333. sz. a. még ma is meg van a Neumanné-féle ház, négy kis ablakával az utcára, hová a domboldalon fekvő iskolától lefutott s télen társaival az út közepére nagyszerű hóembereket rakott, melyektől megszilajodtak az átutazók lovai. Ugyanez év karácsonyjára Csörföly Lajossal, Dlhányi Zsigmonddal és Kemény Jánossal Penczre (Nográdm.) ment. Csörfölynek szülői, Dlhányinak özvegy anyja ott laktak. Kemény Csörfölyékhez ment, Petőfinek meg egyik anyai nagynénje volt ugyanott Kosztolányi Imre ügyvédnél házvezetőnő s ehhez ment. Az utazás vidám volt. Csővár alatt földől a szekér, eltörik a rúd, az utazó társaság a hóra esik, min Petőfi egész lelkéből mulat, kivált midőn Dlhányi köpenyébe bonyolódva, alig tud kibontakozni belőle. Aztán gyalog folytatják az utat, míg egy penczi bőrs zsidó utól nem éri őket, s fölveszi a megrakott szekérre, melynek illata csak növeli a Petőfi jó kedvét. Két hetet töltenek Penczen csicsonkázással, szánkázással: a négy jó pajtás egész nap együtt van, hol egyiknél, hol másiknál.

Tavaszzsal szintén együtt volt társaival a különféle játékoknál. Kivált a lapdázásban első szerepet játszott s balkézrel derekasan tudta ütni a kukkot. Máskor az erdőben bolygott velök s madárfészket kutatott fel, miben nagyon gyakorlott vala. A természet szeretete és megfigyelése jellemzé őt már gyermekkorában. Ősszel meg az egész tanulóssággal részt vón Korennél a kukoricza törésén, fosztásán, meg a szüreten s „Petrovicsek a legserényebbek közé tartoztak“, — jegyzi meg róla és öcséséről Koren.

Kivált az első két évben alig haladta meg őt valamelyik a tanulók közül élenkségben és a tanulói csinekbén. Tanulótársai e tekintetben több anekdotaszerű részletet jegyeztek föl róla, melyekben kivált bátorsága, vállalkozó, félelmet nem ismerő természete mutatkozik. Mindig kész valamit megtenni, kivált ha kétségbe vonják bátorságát. Utóbb is több eset tanúsította majdnem a meggondolatlanságig hajtott merészségét.

Az evang. templom mellett, így szól az ily adatok egyike, szép gyümölcs volt érőben s a tanulók biztatták Sándort, hogy hozzon belőle s nem akarták elhinni, hogy volna annyi „mersz“-e. Természetesen tüstént vállalkozik, Esztergályi Miska s egy másik meg őrt áll. Még a fán volt, mikor kiáltják: „jön a csösz“ — s nem levén ideje a menekülésre, érezhető módon kapta meg a csösztől vállalkozása díját, míg a többiek vitézül elszaladtak. Egy más alkalommal azt mondták, hogy nem mer gesztenyézni a „zöld kastély“ kertjében. Természetesen, megmutatta, hogy mer; de a báró lovásza arra járván, rajta kapta és őt meg társait üzőbe vette. A többiek elfutottak, ő is menekült a templom megé s végső ijedtségében az ott legelésző libák közé guggolt. A lovász ekkor elfogván, követelte, hogy vagy sapkáját adja oda, vagy adja ki társait, mire ő méltatlankodva nyujtá oda sipkáját s az ügy e bizonyítékkal Koren elé kerülván, szigorú büntetést kapott. Máskor meg háziasszonya ruhájában jelent meg az iskolában a fiúk mulatságára és a tanár boszantására.

Bátorságára meg jellemző a Kemény Mihály által elbeszélte adat. Egyszer kora tavasszal az erdőbe mentek vagy tízen sétálni és madarászni, köztök Petőfi is, kinek sétabot hosszúságú pálczáján egy kis baltája volt. Még távol valának az erdőtől, midőn a mezőn egy a csordától elvált bika oldalt feléjük közeledett. Mindnyájan ijedve látták közeledését, csak Petőfi nem, ki széltől menve, biztatta őket,

hogyha a bika nekik jőne, ő oldalt ugrik s baltájával úgy térden üti, hogy orra esik. „Igy szokták — mondá — a mészárosok.“ Veszély ugyan nem történt; de nem kétséges, hogy szavának áll, a meanyire tőle telik!“¹⁾

Élénk vérelkata s lobbanó természete mellett nem félt a legnagyobb tanulóktól sem. Midőn egy vaskos fiú földhöz vágta egyszer, föl pattanva a földről, úgy ütötte arczúl, hogy orravére megindult. A tehetős aszódi apa, bárha fiának már semmi baja nem volt, megjelent másnap Korennél és Sándor megbüntetését követelte. A vádló panaszára a vallatásnál Petőfi declamálva így kezd szólni: „még a féreg is, kit lábbal tapodnak, felgörnyed a védelemre.“

Sok részlet azonban csak ráfogott adoma vagy költeményeiből vett dévajtság. Ilyen az a felelete erre a kérdésre, hogy mi a deák? „oly semmi, miből minden lehet.“ A „Jó tanító“ cz. versének tartalma sem alapszik megtörtént eseményeken. Hihetőleg egy adomát dolgozott fel benne. A tanító alakja nem illik Korenre, ki hízásra hajló ember volt, nem sovány; mint nőtlen embernek nem volt képménye, honnan sonkát, kolbászt lehetett volna lelopkodni s nem is híhatott meg rá senkit ebédre. De különben is nem lehet még Petőfinél sem mindazt, a mi verseiben van, szó szerinti értelemben venni.

Egészen rávall azonban az, hogy nem sokkal Aszódra érkezése után Koren valami mulasztáson érve, kitérdepeltette a tanulók előtt. A büntetés megszegyenítő természete egészen fölizgatta s pár percz múlva „határozott, majdnem követelő hangon kéré“, hogy bocsásson meg neki, mert többé mulasztást el nem követ. „Igazán nem?“ kérdé merőn ránézve Koren. „Nem!“ — felelt határozottan. „Jól van, kelj föl, de ne feledd, a mit ígértél.“ S tudtommal, mond Kemény Mihály, többé tanulásbeli hanyagságáért büntetve nem volt.¹⁾

Ez az adat jellemzi Petőfit. Általában azt mondják volt tanuló társai, hogy „határozottság, hirtelen kész elhatározás, talpraesett feleletek és ötletek némi felsőséget szereztek számára tanuló társai előtt.“

Kemény Mihály és Koren³⁾ még egy más jellemző adatot is beszélnek el Petőfi ekkori tanulókorából. Midőn t. i. 1836—37-ben

¹⁾ Kemény Mihály: „Emlékatatok Petőfiről.“ Fővár. Lapok. 1877. 148. sz.

²⁾ Kemény Mihály id. helyen.

³⁾ „Emlékatatok Petőfiről.“ Fővárosi Lapok. 1877. 148. sz. és Dr. Török Aurél: „Vonások Petőfinek aszódi tanulókorából.“ Magyar Salon. IV. k. 7. l.

Petőfi az I. syntacticalai osztályba lépett, Koren őket a II. éves syntaxistákkal egy csoportba osztotta be. A két osztály tanulói csakhamar megbarátkoztak és Neumann Károly II. syntaxista vezérsége alatt, ki Neumannénak fia s kevéssel utóbb Koren sógora lett, alapítottak egy titkos társulat-féjét. A vezérek alapszabályokat dolgoztak ki, melyek megtartására minden tag fogadalmat tett, ujját a Neumann sétabotocskájára téve s fő elvök volt a solidaritas mindenben: együtt oponálni a tanár zsarnokoskodása ellen, tiltott kirándulásokat tenni, a csinyekért egymást el nem árulni s a vezérnek engedelmeskedni. A belépéskor minden tag valami álnevet és pedig zsviványnevet vett föl, így Neumanné Rinaldo Rináldini, Petőfié a Vörösmarty költeményeiben is szereplő Becskereki volt. A kirándulások a szabad napok délutánjaira estek, a mikor aztán valahol összegyűltek; a vezér jelaadására hol lapdázttak, daloltak vagy egyéb játékot folytattak. A lapdázásban Petőfi a legfőbbek egyike volt, rendesen egyik választó vagy vezér; énekelni azonban nem tudott; de recsegő, némileg orrhangjával mégis részt vett benne. A közös pénztárba minden tag havi két váltógarast tett be, s a begyűlt összeget együtt költötték el egy-egy nagyobb kiránduláson. Petőfi e társaságban különösen jól találta magát. Szabadságot, függetlenséget látott benne, miért már akkor rajongott; mint tevékeny tag, a társaságban hűséges társ és jó pajtás volt. Komolyságának és szerető szívének pedig tanujele, hogy míg a tanulók folyton évődtek a házaló zsidókkal s kövekkel, göröngyökkel dobálták a zsinagoga fedeleit vagy bűnbaknak választottak egy-egy zsidó tanulót: ő e mulatságba sohasem elegyedett, a zsidó tanulóknak pedig rendesen védelmére kelt.¹⁾

Általában vidámsága és meleg kedélye mellett is komoly, sőt néha feltűnően komoly volt. Tanulótársai között a tanító szerepét gyakorolta s a németből és latinból oktatta őket, gyakorlataikat kijavította. A rajzból pedig, melyhez csak ő értett tanulótársai között, havi két garasért leckeórákat adott s az általa, mintául rajzolt Tell Vilmos közkézen forgott az iskolában, mindenki ezt rajzolta s Tell utóbb is kedvelt hőse maradt. Gyakorlatáról a rajzban némi fogalmat is szerezhetünk magunknak a Koren István tr. birtokában megmaradt

¹⁾ V. ö. ezt az adatot azzal, a mit e kérdéstről 1848-ban írt. Lapok P. S. naplójából. Pest, márczius 20. 1848.

írásgyakorlat címűlapjáról,¹⁾ mely egy rózsa, tulipán, s más mezei virágokból álló koszorút mutat tussal festve, benne e latin címmel: „Specimina Scripturae Scholae Aug. Conf. Aszodiensis Gramm. Inclito ac Venerabili Senioratui. Anno 1836. die 23 Junii exhibita. Pinx. Al. Petrovics.“ E lap tehát 13 és 1/2 éves korából való s írás és rajz egyaránt szép. Dömök Elek, egyik volt tanuló társa meg azt beszéli, hogy mint I. éves syntaxista, rajzónnal első tekintetre felismerhetően lerajzolta az óra alatt Koren arczképét.²⁾ Rajzolni utóbb is szeretett s Orlay szerint nagyon helyes ítélete vala a képekről. Írása szintén legjobb volt a tanulók között s akkoriban és utóbb is szépírási füzeteit kevélységgel mutatták a vendégeknek. Szerencsére e füzetek is megmaradtak, melyeket az iskola újabban a Petőfi-társaságnak ajánlkozott. Egyik ilyen füzetet a szerencsés véletlen menté meg. Midőn t. i. 1871 nyarán a gymn. tetőzetét lebontották, sok régi írást hordtak le és dobtak el. Forster György szolgabíró gyermekei a lom közt egy 1838-ból való s a tanulók írásgyakorlatait tartalmazó bekötött füzetet találtak s ezek látván, hogy az első lapon Petrovics név áll, kitépvén, eldugták, utóbb meg utánozgatni kezdtek. A figyelmes apa így akadt rá az egész füzetre. Címe: „Specimen Calligraphiae Classis Syntaxistarum, Scholae E. A. C. grammaticalis Aszodensis Anno 1838.“ Az első lapon 6 sor német s a másodikon 7 sor latin írás van „Alexander Petrovics II-di anni Synt.“ aláírással vonalak közé írva, mint szépírásmutatvány.³⁾ Ebből megítélhetjük, hogy ebben az évben is első volt az írásban.

Aszódi életének nagy érdekű fejezetét teszi egyszersmind az, hogy itt kezdte később oly nagy szorgalommal folytatott önmívelését. Tudjuk, hogy gyermekkorától fogva szerette a könyveket s szomjazott az ismeretekre; mert mint minden genie, önmaga erején tanult ő is legtöbbet. Aszódon az önmívelésre annyiban nyílt alkalmá, hogy volt egy kis könyvtár is, melynek alapját Podmaniczky János báró vetette meg 52 darabbal s utóbb Koren és a tanulók ajándékai gyarapították. E kis könyvtár jegyzéke — alig 80 műből — megmaradt a Koren által vezetett anyakönyvben. A tanulók közül csak azok kaptak belőle, kik szorgalmasak és jómagaviseletűek voltak. Ámde Petőfi a legjobb tanuló

1) Jelenleg Budapesten, a nemz. muz. Petőfi-kéziratok közt.

2) Űstökös. 1877. 19. sz. „Petőfi gyermekkoráról.“ Dömök Elek.

3) „Petőfi gyermekkori kézirata.“ Budap. Közl. 1871. 253. sz.

s egyszersmind a legszorgalmasabb olvasó volt. A hegyoldal gyepejére dőlve valamely árnyas fa alá, órákat eltöltött kedves olvasmányai mellett. Mohón sokat és sokfélét olvasott, a mi könyv a kiseded könyvtárban csak volt. Erről biztos adatok vannak, mert megmaradtak azok a jegyzetek is, hogy melyik tanuló miféle könyvet olvasott; 1837—38-ban pedig ő maga lón a könyvtárnok s ebben az évben ő jegyezte be a tanulók által kivett könyveket. E jegyzetek elég érdekesek a költő fejlődésére, hogy közelebbi figyelemre méltassuk őket. Az 1835—36-dik év okt. 19-én kiveszi Buffon „Naturgeschichte der Vögel“¹⁾ és az eclecticus Federnek korában híres tankönyvei alapján készült „Erklärung der Logik u. Metaphysik“²⁾ cz. művét a „Betrachtung der Gelehrsamkeit“ czímüvel egyetemben. Nem valószínű, hogy alaposan elolvashatta volna, inkább a kíváncsiság vitte e könyvek kivevésére, s utóbb sem nyult többé hozzájuk. Okt. 25-én Buffon „Naturgeschichte der virfüssigen Thiere“³⁾ és Christoph. Cellarii „Caoniones civiles“-ét⁴⁾ veszi ki; de november 1-én már beadja őket. Ekkor Gebhardi „Geschichte des Reichs Hungarn“⁵⁾ III. s decz. 6-án mind a 3 kötetét kiveszi Velleius Paterculus „Quae supersunt ex Historiae Romanae Voluminibus duobus“ cz. (Viennae, 1817.) művével együtt s nála vannak 1836. febr. 14-ig, tehát az egész karácsonyi szünidőn, s közben nov. 8-ától egy német Briefstellert tart magánál majdnem egy hónapig, hihetőleg gyakorlat végett. Febr. 14-én egy „Utmutatást“-t vesz ki, márcz. 7-én Hilmar: „Erleichterte franz. Grammatik“ és Budai Ézsaiás „Magyarország historiája“⁶⁾ cz. műveit; márcz. 13-án meg Cicero leve-

^{1 2)} Buffon: Allgemeine Naturgeschichte. (Aus dem Französischen, mit Anmerkungen u. Zusätzen von F. H. Martini) Troppau. 1784—85.

²⁾ Teljes cz. Erklärung der Logik u. Metaphysik u. praktischer Philosophie, nach Feder. 3 Theile. Wien. 1793—94. v. Möhle. Ez Feder (Joh. Georg, Heinr.) Grundsätze der Logik und Metaphysik és Logik u. Metaphysik im Grundrisse. Göttingen 1771. s utóbb még 6 kiadásban megjelent művei után van írva.

⁴⁾ 1732. Lipsiae.

⁵⁾ Gebhardi (Ludw. Albr.) Geschichte des Reichs Hungarn und der damit verbundenen Staaten. I—IV. Leipz. 1778—1782. Ezt magyarrá is lefordította Hegyi József, megjavította és 1803-ig folytatta Kulcsár István. I—III. Pest. 1803.

⁶⁾ I—III. Debreczen. 1805. 1808. 1812. I. (A mohácsi veszedelemig. 370—1526.) II. (Buda visszavételéig. 1526—1686.) III. (Az austriai ház örökös uralkodása alatt. 1686—1812).

leit (4 köt.) Felner német fordításában,¹⁾ Pomponius Mela híres földrajzi művét hasonlóan németül²⁾ és Fischer Selectait;³⁾ márczius 20-án Plutarchot⁴⁾ s Aranka György „A keresztyén léleknek halál elleni orvosságai“ cz. művét;⁵⁾ ápr. 17-én Plato Phaedonját⁶⁾ az Ortlob-féle német fordításban egy Pariz-pápai szó-tárral együtt.

Az 1836/37-ik évben a következő műveket veszi ki: Október 26-án Campe tól Amerika fölfedezését,⁷⁾ Claudius „Über die Kunst sich beliebt u. angenehm zu machen“⁸⁾ cz. művét, Hilmar említett francia nyelvtanát és Theophrastus jellemrajzait német fordításban.⁹⁾ Okt. 30-án egy francia-német anekdóta-gyűjteményt,¹⁰⁾ talán megakarván kísértetni a két nyelv egybevetését, Cristoph Cellarius „Conciones civiles“-ét és Budai Ézsaiás „Magyarország históriájá“-t. Nov. 13-án egy „Chrestomathia latina“-t¹¹⁾ (Monasterri. 1781.) a „Der evangelische Christ“ (Pressburg. 1884.) és Fock (Th. Georg.) „Anleitung zur Gründlichen Erkenntniss der christ-

1) Ciceronis Vermischte Briefe, übers. von Ign. Felner. 8 Bde. Frburg 1782. Wagnernél.

2) „Libri tres de situ orbis.“ Németül: „Drei Bücher von der Tage der Welt.“

3) Fischerii (Joh. Frid.): Selecta e profanis scriptoribus Historiae, quibus admissa sunt varia honeste vivendi praecepta ex iisdem scriptoribus deprompta, iterum recensuit atque edidit. Lipsiae 1785.

4) Némely görög és római nagy emberek élete Plutarchusból. Tanárki János által. I—II. Pozsonyban 1807.

5) Aranka György: A keresztyén léleknek a halál félelme ellen való orvosságai. Irattattak Frantzia nyelven Drelineourt Károly által, magyarra fordítottattak Zágoni Aranka Gy. által. Kolozsvár. 1768.

6) Plato: Phaedon; aus der Griechischen übers. u. mit Anmerk. von A. W. Ortlob. Frankf. u. Leipz. 1771.

7) Campe (J. H.): Amerikának feltalálásáról, a gyermekek és az ifjak kedvéért. Németül irattatott hasznos és kedves könyv, melyet némely hazájok nyelvében gyönyörködők magyarra fordítottak. I—III. Kolozsvárat. 1793.

8) Drei Theile. Leipzig. 1797—1800.

9) Theophrastus u. de la Bruyere Charaktere. Mit e. Vorr. von den Vorzügen u. Eigenschaften der moral. Schildereien von. Jh. Siegm. Kiesling. Nürnberg. 1754. Bauer u. R.

10) Neue Sammlung v. launigten Anekdoten französisch und deutsch. Wien.

11) Deutsche u. lat. Chrestomathie, oder Samml. auserles. Stellen etc. zum Gebrauch der dritten Schule. (von Ksp. Zumkley) Münster. 1781.

lichen Religion“ (Wien. 1794.) cz. művét. Deczember 11-én Budai Ézsaiás „Közönséges historiá“-ját¹⁾ s magánál tartja febr. 19-ig, ekkor kiveszi hihetőleg Campe német útleírásainak IV. kötetét. Márczius 5-én Bredow (G. G.) „Umständlichere Erzählung der merkwürdigen Begebenheiten aus der allgemeinen Weltgeschichte“²⁾ cz. művét; Matziszfalvy Göttfy Borbára „Hora porhadá“-t és „Columbus“-t.

Az 1837/38-ik évről a következő műveket találjuk nevére bejegyezve: Szept. 11-ről a Fillértárt;³⁾ okt. 15-ről a Homokay Pál féle „Kis koszorú“-t (Selmecz. 1832.); jan. 2-ről a Cicero szónoklatait latin nyelven; jan. 18-ről Horatiust, melyet febr. 20-án és márcz. 20-án újra kivesz s magánál tartja az év végéig.

E könyvczímekből mindenesetre lehet egy pár következtetést vonni. Mig egyrészt az vehető észre, hogy több könyvet csupán kíváncsisága kielégítése végett vesz ki rövidebb időre s ezt kivált az első évben teszi; más részt kitűnik belőlök olvasmányainak határozott iránya és komolysága. A kivett és az elolvasott könyvek kiválóan a magyar és egyetemes történet s a költészet körébe esnek, egy pár mulattató és utazási művet leszámítva. Legkedveltebb könyvei tehát a Budai-féle történelmi művek, egy pár német és latin hasonlaltalmu mű és Horatius voltak, melyeket hosszasabban tart magánál s újra kivesz. Olvasmányai mutatják továbbá, hogy jól tudott németül és latinul egyaránt s ez utóbbi nyelvben ízlése a legnagyobb latin költőhöz, Horatiushoz vezet; már most elébe teszi Ovidiusnak s utóbb is vitatja elsőségét.

1) Készítette tanítványai számára. I. Debreczen. 1800.

2) Dritte verm. u. verb. Aufl. Reutlingen. 1812.

3) Fillértár. Mindennemű közhasznú ismeretek terjesztésére. Kiadta és nyomtatta Ifj. Schmid Antal. Pozsonyban. I. évi folyamata. 1834. 52. sz. 408 l. kömöcszettekkel. — Ebből a 22-ik szám melletti siket-néma a b c egy részét lerajzolta. E rajzlapot barátja, Neumann Károly, megőrizte. 1841. szeptember végén Petőfi Pozsonyban fölkeresvén barátait, Neumannnak több versét elszavalván, ez kérte őt, hogy írja le neki őket s a vonakodó Petőfinek elébe tette a rajzlapot. Erre Petőfi az emlékek hatása alatt a be nem rajzolt részekre leírta 4 költeményét: Az órágyhoz, Bosszu, Elválás és Álom cziműeket. Kiadta őket először Neumann a „Vas. Ujs.“ 1880. folyamában. Jelenleg az emléklap a nemz. muz. tulajdona (Petőfi kéziratok közt.).

Horatiusnak különösen ódáit kedvelte, utóbb könyv nélkül tudta őket s egy kis alakú kiadását folyton mellény zsebében hordta. E könyvet később dr. Sass Istvánnak ajándékozta.¹⁾ Kedvelt ódája az „aequam memento“ kezdetű volt, melyre épen azért e kis kiadásban könnyű ráfordítani, a könyvecske magától erre az ódára nyílik fel. Valóban azt hihetni, hogy a Horatius férfiasságot és az élet csapásaival szemben nyugalmat tanító költeményei befolytak utóbbi nehéz küzdelmeiben lelkének megszilárdítására.

Ugyanez időben ébred az ő költői hajlama is és talán ez volt fő oka Horatius iránti vonzalmának. Költői hajlamát pedig a szerelem ébreszté fel, melyről 1845-ben az „Úti jegyzetek“-ben Kerényi Frigyeshez ezt írja:

„Aszód —! —! —

Csak egyszer kellene ezt a szót tőlem hallanod, s azonnal kitalálnád, hogy én itt három esztendeig tanultam . . . akarom mondani: jártam iskolába.

S mily eseménydús három esztendő!

1. Itt kezdtem verseket csinálni — —
2. Itt voltam először szerelmes — —
3. Itt akartam először színészszé lenni.

A verselés a szerelem eredménye volt. A színészszé lenni akáranak pedig nem annyira eredete, mint következménye nevezetes.“

E helyen világosan szerelmének tulajdonítja a verselés kezdetét, s ha ezt nem csak humoros megjegyzésnek vesszük, akkor I. éves syntaxista korában kezdett verselni, mert ekkor történt, hogy ő bele-szeretett Cancrinyi Emiliába, egy evang. lelkész özvegyének leányába. A jó barátok közül Esztergályi Mihály (a csomádi ev. lelkész fia) egy

¹⁾ Orlay is mondja 1839 nyaráról szólván, hogy Horatius „egy kis kiadását, mely jelenleg az ő birtokában van, mindig zsebében hordta.“ (Budap. Szemle XIX. k. 7. l.) A dr. Sass Istvánnak ajándékozott példány jelenleg a nemzeti muzeum birtokában van (Petőfi-iratok közt) Budapesten. Címe: Quinti Horatii Flacci Opera omnia, recensuit Filon. Parisiis, A. Mesnier, Bibliopolam, in Platea dicta de la Bourse. 1828. 229. l. „1849-ben a téli hadjáratból visszatértek — írja dr. Sass, — saját maga s neje arczképeivel együtt adá emlékül a szülőinél tett orvosi fáradozásom viszonzásaképen . . . Legkedvesebb költeménye az „aequam memento“-féle volt — azért legkönnyebb ráfordítani. Ekkor látam utoljára — aztán „Thou hast fallen in darkness, like a star, that shoots across the desert — when the traveller is alone and mourns the transient beam. Ossian. Szegzárdon. 1885. oct. 31.“

penzei (Cs. Hermin nevű) leánykába volt szerelmes, Dömök Eleknek szintén volt választottja, ki mint a többiek is, iskolába járó leánykák valának.¹⁾ „Soha meg nem szólított szépeinkhez — titokban — verseményeket csináltunk, mond Dömök, melyek Petőfiéit kivéve rosszszak voltak s melyeket az illetőknek soha sem kézbesítettünk.“ De Koren és Kemény előadása szerint Petőfi prózában írt leveleit s Esztergályi az ő verseit mégis megpróbálták a leánytanító öcsese által a leánykák kezeihez juttatni s ez úton megtudta a leányiskola tanítója, ki bejelentette Korennek. A tanár a büntetésben olyformán járt el, hogy Petőfit és Esztergályit külön ültette, melléjük Dlhányit és Dömököt s bemutatta őket az osztálynak, mint a két vőlegényt és vőfőlyeiket. A büntetés enyhének látszik; de erkölcsileg megszegye-nítő vala s bizonyára ez az egyik oka, hogy utóbb a költő nem sok tisztelettel gondolt egykori tanárára. Petőfi később 1841-ben „Gal-gapartihoz“ cz. költeményében is említi e szerelmét:

„Lángszerelmem szép viszonzója
Barna lyány,
Emlékezve küldsz-e még sohajt a
Szív után,
Melyet annyi kéjnek bölcsejében
Ringatál,
Melynek első éneket lantjára
Te csalál?“

Alakjára nézve Petőfi ebben az időben vékony, hosszúnyakú, előrehajlott termetű volt, éles, fekete hajjal, észrevehető orrhanggal s télen is kihajtott inggallért viselt.²⁾ Tehát a serdülő, növendék ifjú áll előttünk, kinek lassankint lelki élete még jobban átalakul, mint külseje. Tanulmányai, ébredő érzelmei, hivatásáról homályos sejtések már II. éves syntaxista korában kifejték öntudatát és önérzetét egyaránt. Költői gyakorlataival egyidőben jelleme s kedélyélete megváltozik, a gyermekből kifejlik a serdülő ifjú. Tanárával gyakran összetűz, a társak mulatságaiban csak alkalmilag vesz részt, komoly és magába zárkózott lesz, s életpályáról gondolkodik, mely homályos

¹⁾ Dömök Elek: „Petőfi ifjukurából“ cz. cikkében azt állítja, hogy ő mint II-ik éves syntaxista, már Losoncra ment s Petőfivel Aszódon 2 évet járt. Az esetnek tehát világosan az I. syntaxista-korban kellett történni. (Üstökös 1877. 13. sz.) L. Kemény Mihályt is, ki helyreigéztja Dömököt. (Fővár. Lapok 1877. 148. sz.)

²⁾ Sárkány Sámuel levele Ompolyi Ernőhez. Hon. 1879. 34. Fővárosi Lapok 1879. 34.

sejtelemeinek megfelelően. Magyarságára ekkor kezd először büszke lenni s tagadja, hogy szláv vagy tót eredetű. E mellett öntudatára jut, hogy tanárának is szláv rokonszenvei vannak, s efféle hatásnak kell tulajdonítanunk, hogy 1837-ben Korennél egy kukoricza-törés alkalmával oly „nemzetiségi dűhbe“ jött, hogy így kiáltott fel: „A tótok közt egy becsületes ember sincsen.“¹⁾ A pajtáskodás helyett meghittebb szívet keres, mely rokon az övével s már ekkor mutatkozik az a tulajdona, hogy kevés kiválasztott iránt érez melegebb vonzalmat. Számos tanulóháza nevét ismerjük e korból, kik többé-kevésbé írtak is róla, mint Sárkány Sámuel, utóbb pilisi lelkész és főesperes, Kemény Mihály, Neumann Károly, Dlhányi Zsigmond gym. tnr. Szarvason, Sárkány János evang. lelkész stb.; de melegebb barátságban csak Dömök Elekkel s Esztergályi Mihálylyal élt s Dömök távozása után (1837) csak Esztergályi maradt meghittje, kivel kölcsönösen felolvasták egymásnak verseiket. Együtt elvonulva merültek el Ovidius „Amorum libri“-jébe s csak ritkán történt, hogy Petőfi mások előtt is olvasott volna fel verseiből.

E határozatlan vágyak idejében történt, hogy Toth István vagy Gaal Mihály igazgatása alatt színészek menének Aszódra. Petőfi egész rajongása a színészeti pálya iránt, mely már Pesten létekor eltölté gyermeki lelkét, két évi szunnyadás után újból lángot vetett s a serdülő ifjában egész határozott komolysággal születik meg az elhatározás, hogy színészszé lesz s pedig azonnal.

Tanulótársai azt mondják, hogy egy Borcsa nevű fiatal énekeső iránti lelkesedése vonta a színi pályára s Kemény János szerint ezt ő maga így beszélte el nekik utóbb a pozsonyi ligetben (Aubau) sétálva.¹⁾ Bárha nincs ok ez adat hitelességét kétségbe vonni; de bizonyos, hogy a színészet iránti szenvedélye egyedül is megfejté gyors elhatározását s utóbb sincs nyoma, hogy ezen kívül e pályára egyéb körülmények is lényegesen vonzották volna.

¹⁾ Koren levele. Vasárn. Ujság 1875. 22. sz. Koren e szláv rokonszenve kiviláglék abból a megjegyzésből is, melylyel Petőfi e mondását kíséri: „Pedig édes anyja, Hruz Mária, turócsmegyei származású nő, csak hibásan beszélt magyarul és ennek huga, későbbben Taska Sámuelnek, sok éven át aszódi érdemes kurátornak második neje s szintén igen derék asszony, magyarul nem is értett, atyja pedig felsőbb nohradmegyei származású lévén, a magyar nyelvet csak mint mészáros sajátította el.“

¹⁾ Kemény János: „Adatok Pet. S. életrajzához.“ Koszorú. V. 1881. 143. l.

Gyors elszánással beállít tehát egyszer a színigazgatóhoz, s kéri hogy fogadja be színésznek. Az igazgató iskolai bizonyítványt követelt. Elment tehát Korenhez s kérte bizonyítványát. Koren természetesen nem adta ki, sőt ha idején el nem menekül, megpálcázza. E helyett azonban megírta apjának. „Professorom (isten áldja meg őt) — mond Petőfi az „Úti jegyzetek“-ben, — jónak látta, tettebe menendő tervemet egy oly férfinak megírni, kinek eléggé nem dicsérhető tulajdonsága volt: a színészetet csodálatra méltóképen való módon gyűlölni. Ezen ritka tulajdonú férfi történetesen épen az atyám volt, ki — mint jó atyához illik — a veszedelmes hírvétel után egy perczig sem késett pokoli örvénybe sülyedendő fia megmentésére rohanni. S istentelen szándékomtól csakugyan eltérítettek atyai tanácsai, melyek még hetek mulva is meglátszottak. . . . hátamon és lelkem por-sátorának egyéb részén.“

Az apa tehát a Koren jelentésére rögtön Aszódon termelt s a vele való beszélgetés után keményen elverte fiát. A büntetésből azonnal kitetszik, hogy az apa már ekkor nem bírta megérteni fiát s ettől fogva több éven át tart köztük az idegenkedés: a fiú az iskolában börtönt, apjában zsarnokot lát, kitől szabadulnia kell. Az esemény annyira hatott rá, hogy 1847-ben sem bírta feledni s „Első esküm“ című költeménye erre az eseményre vonatkozik. Itt azt mondja, kivált azért akart színészsze lenni, hogy „szabad, hogy független“ legyen, s úgy látszik, apja szigorú büntetése daczára is elment volna velök; de a színészek távozása napján Koren őt egész nap csukva tartotta. Ekkor már nem az fájt neki, hogy színész nem lehet, hanem hogy maradni kényszerítik s azért mondja:

„Nagy és szent esküt mondtam börtönömben:

Hogy életemnek egy fő célja lesz,

S ez: a zsarnokság ellen küzdeni.“

Bárha Koren emez eljárásáról egyetlen följegyzés sem szól is: de ismerve a Petőfi makacsságát és Koren szigorát, nem látszik valószínűtlennek.

Dacza azonban mély fájdalma mellett sem vitte szakadásra ekkor még a dolgot. Szép eredménynyel végzi e II. syntactikai osztályt, az egész évről csak 9 mulasztása van bejegyezve s osztályzata a természetrajzot kivéve, mindenből kitűnő. Az aszódi 3 évről szóló bizonyítványa tehát a következő:

Relatio de Studiosa Juventute Grammaticalium Scholarum Aszodiensium Anno 1835—36,
1836—37, 1837—38.

Numerus	Nomen et Cognomen, Aetas, Religio	Gens seu Natio, et Comitatus	Pater vel tutor ejusque Conditio et Habitatio	Annus et schola, quam frequentavit	<i>Profectus in</i>								Absentiae et observantium	
					In res et ling. lat.	doctr. relig. christ.	historia universalis	Geographia	hist. naturalis	lingva hungarica	Arithmetica	In lingua Germ. 1)		hist Hungariae
1835/36. 33.	Petrovics Alexander, 13 anni. Aug. Conf.	Hungarus, Kis-Kőrös, Pestiensis	Stephanus, Lanio in Szabadszállás in Cumania	Grammatista II. anni	e	e	E	E	e	e	e	—	—	27 ab. morb.
1836/37. 40.	" " 14 anni. "	" "	" "	Syntaxista I. anni	E	E	E	E	E	E	E	—	—	4.
1837/38. 40.	" " 16 anni. "	" "	" "	Syntaxista II. anni	E	E	E	E	e	E	E	—	—	9.

1) A német nyelv csak 1837—38-ban lett rendes tantárgy az alsó osztályokban.

Ez a három esztendő tehát nem tölt el haszon nélkül. Koren nagyon sokat dolgoztatván magyarul, latinul és németül és folyton szavaltatván e három nyelven, a két utóbbiban Petőfi nagy előhaladást tett. Mikor Aszódról eljött, latinul és németül „elég helyesen“ beszélt, a német beszédben Neumannéknál is alkalma levén a gyakorlatra; tanuló társai közül a legszebben írt és rajzolt osztályában első volt. E mellett Korentől zongora-órákat is vett vagy hat más társával együtt, habár csekély sikerrel. Többet nem is tanult zenét sem előbb, sem ezután. A bécsi zongorát utóbb is sokáig tartogatta Koren kikopott billentyűivel, látogatóinak mondogatva: „Ezen a zongorán tanult tőlem Petőfi zongorázni.“¹⁾ A magyar irányban pedig annyira kitűntette magát, hogy az akkoriban szokásos búcsuzó (valedictio) megírásával és elmondásával őt bízták meg. Ez a vers az egyetlen, mely Petőfi aszódi tanulókorából ránk maradt; áll 54 sor hexameterből s mindenesetre tanúságot tesz a költő e korbéli érettségéről. Nemcsak hexameterai folynak könnyen, hanem abban az elrendezésben, hogy előbb Ovidiustól, Nepostól búcsuzik el, aztán a tanoda elnöke, báró Podmaniczkytól, az ünnep hallgatóságától, a tanártól s végre tanuló társaitól, világos és tervszerű compositio nyilatkozik s jele a 15-ödfél éves ifjú tiszta gondolkodásának. A hálás aszódiak 1875-ben szintén emléktáblával jelölték meg az algyrnasiumot, melyben Petőfi járt e három év alatt.

II.

Selmeczen.

(1838. aug. 31—1839. febr. 15-ig.)

Ez évek alatt, a míg Petőfi 1830-tól különböző helyeken járt iskolába, szülei folyvást Szabadszálláson laktak. Mint bérlő, apja összesen 10 évig bírta a városnak részint mézszárszékét, részint korcsmáit és szigeti majorját s e 10 év alatt 1840 novemberéig összesen 24·539 váltóforint bért fizetett, a mint ez Szabadszállás tanácsa bizonyítványából világos.²⁾

¹⁾ Réthy L. „Adatok Petőfi ifjúságához.“ Magyarország. 1879. 46. sz.

²⁾ L. erről és Petőfi szüleinek ez időbeli viszonyairól főképp Kacziány Géza: „A jó öreg korcsmáros“ cz. cikkét. (Koszoru, 1882. VIII. 506. l.)

Több éven keresztül dolguk itt is nagyon jól folyt. Vagyonukat meggyarapították; 1837-ig majdnem minden évben vettek valamit, 1832-ben esztrengahelyet¹⁾ 200 frton, 1833-ban földet és szőlőt 75 frton, 1834-ben és 1835-ben földet 585 frton, 1836-ban szőlőt és földet 1455 frton, 1837-ben szárazmalmot, földet és kertet 840 frton, 4 ökrön s a fentebb említett esztrengahelyen. A szabadszállási tanács 1838. jun. 22-iki bizonyítványa szerint volt $29\frac{3}{4}$ rész hold földjük, jókészületű tanyai épületekkel, egy szárazmalmuk malomházzal, 500 barázda szőlőjük, egy szérüs-kertjük, belső kertjük, belső telkők, mely józani földjökkel együtt $7\frac{1}{2}$ holdat tett, melyeket mintegy 8400 frton vásároltak. Ezekhez vehetők a mesterség folytatásához szükséges barmok s egyéb ingóságok s így számítva, az öreg Petrovics vagyonos embernek volt mondható. Erről az időről mondja a költő, hogy:

Háza, kertje, földje, pénze, mindene volt,
Alig tudta számát ökrének, lovának.

Vagyonosodása némileg merésszé is tette s nagy részben ez lett vagyoni romlásának oka. Nem elégedett meg a szabadszállási bértellett, 1837 elején kivette az ercsii mézszárszéket három évre 3000 váltóforintért, melyet 3000 váltóforint kautio mellett egy Matulay András nevű székálló legényére bízott, s távoli lakása miatt nem gyakorolhatván felügyeletet, helyettest állított maga helyett 300 frt bérfizetéssel, ki a szükseges számadásokat vezesse.

Ekközben eljött az 1838-diki tavaszi árvíz. A Duna egész Szabadszállásig hatolt, a talajvizek magasra emelkedtek, lakóháza és 28 öltanyai épülete romba dőlt, házi eszközei nagyobb részt az árvízbe veszték, úgy hogy kénytelenek voltak Kovács Péter nevű szomszédjokhoz költözni egy időre, s féltőbb holmijokat a szomszéd Fülepszállásra vinni.²⁾

Az árvíz azonban csak kezdete volt a szerencsétlenségnek. Ide járult a mostoha idő, terméketlenség is. E mellett ercsii székálló legénye is rászédte Petrovicsot. Ez ugyanis 1837. februártól 1838. februárig az ercsii mézszárszék forgalmából 12.002 frtot adott át neki, s egyszersmind kifizetvén a 3000 frt évi bért is az ercsii uradalomnak,

¹⁾ Juhfejő-hely.

²⁾ Protest. egyházi és isk. lap. 1887. 15. sz. és Pesti Napló 1881. 93. sz. „Petőfi gyermekkoráról.“

összesen 15,002 v.-frtot szolgáltatott át. Ekkor a bevételek további befizetését megtagadta s követelte vissza 3000 frt kautióját, melyért egy pillanatig sem akart várni, hacsak nem ad neki Petrovics kötelezvényt 5000 váltóforint tartozásról, mely esetben hajlandó várni 1839 őszéig. Petrovics „az ostromló évszaknak engedvén“ s nem tudván fizetni, az 5000 frtos kötelezvényt kiadta, bárha Matulay András a napi bevételekről szóló jegyzőkönyvek szerint tényleg 18,270 frt 56 krt kellett volna, hogy befizessen s így 3268 frt 36 krral többet, mint tényleg átadott.

A Petrovics kára tehát többszörös lón. Egyszer e 3268 frt 36 krról, midőn szorultságból kiadta az 5000 vfrtról szóló kötelezvényt, lemondott s a törvény utóbb úgy is tekintette; elvesztette továbbá a perpatvar miatt az ercsii bérlet $\frac{1}{4}$ évét, mi alatt mégis kellett a bért érte fizetni s végre még tartozott 5000 frttal. Ebből 1839 nyaráig letörlesztett 2500 frtot, de a másik 2500 frtéért adósa tovább várni nem akarván, beperelte őt s birtokaira az árverezést kitézték 1839. aug. 21-ére. Ekkor a megszorult apa 1839. jul. 26-ról jogorvoslatért folyamodott a nádorhoz, részletesen fölfedvén székálló legényének csalását, — de siker nélkül. Az árverezés megtörtént s vagyona lényegesen megapadt.

Ámde ez még mind nem tette volna tönkre a családot. A kiegészítő adatokat Orlay adja hozzá. A legsúlyosabb eset a következő: Salkovics Mihály, Petrovicsnak neje révén egyik közeli rokona, mézárszékbérlő volt Sz.-Fejérvárt s mint ilyen, a Gasner-családtól a város szélén nagy összegben egy majort vásárolt. Kézpénze kevés levén, a hiányzó összeget kölcsön vette s a többek közt 2000 pengőforintot (5000 vfrt) kért kölcsön az öreg Petrovicstól, ki e mellett még más kölcsönéért is jótállott. Salkovics Mihály azonban utóbb fizetni nem bírván, a major az előbbi tulajdonos kezébe került vissza, s Petőfi apjának nemcsak pénze veszett oda, hanem a jótállott összeget is meg kellett fizetni, mire aztán szabadszállási még megmaradt vagyona ráment. Ez befejezte bukását, mely 1840-re teljes lett, s már 1838 végére is a szükség akkora volt, hogy a mint meglátjuk, Petőfi Selmecezen kénytelen volt az „alumneumban“ kosztolni. Erről mondja Petőfi :

Pénzét a hitetlen emberek csalása,
Házát a Dunának habjai vitték el;
Igy szegényült el a jó öreg korcsmáros...

Különösen az utóbbi esetet mindig úgy említette a költő, mond Orlay, mint atyja bukásának fő okát.¹⁾

A felsorolt adatok könnyen megmagyarázzák a szigort, melylyel az apa fiának bárminő félrelépését is bünteté s ingerültsége minden hírre növekedett. Az apa és fiú között a félreértést a szűnidei otthonlét 1838. nyarán csak fokozta; heves jelenetek történtek, az apa nagyobb szigorúságra érezte magát feljogosítva, Sándor pedig annyira tűrhetetlennek érezte helyzetét, hogy azt mondta, inkább katonának megy.

„Jól van fiam, mondá az apa, katona lehetsz, de magam tisztességes módon elkisérelek az illető helyre.“ Úgy is történt. De midőn a felfogadó tisztek, kik hihetőleg még gyengének és fiatalnak is találták, azt mondták neki: „öcsém, mint katonának, a katonai rendhez, subordinatiohoz kell szabnod magadat,“ — elment a kedve az elhirtelenkedett szándéktól.²⁾

Ekkor az anya közbelépésére lecsillapulván a családi zavar, el lön határozva, hogy Sándor az új iskolai évvel Selmezcze megy.

Több helyt olvasható az a föltevés, mintha Petőfi azért ment volna a távoli Selmezcze, hogy szülői elszegényedése miatti megváltozott helyzetét eltitkolja az ismeretlenebb környezetben. Ez nem való. Az alföldi particulákban végzett ev. tanulók többnyire vagy Pestre, vagy Selmezcze mentek, ritkábban Pözsonyba vagy Losoncra. A selmeczi lyceum azonban akkor mind annyi közt a legnépesebb volt s szervezete is, kivált 1808. óta, midőn kerületi gymnasium lön, sok tekintetben jobb vala, mint bármelyiké. Ugyancsak az ev. egyházkerület díszes kétemeletű épületet emeltete számára, mely 1830-ban avatattott föl s 1836-tól fogva lyceumnak nevezték, mely nevét maig is hordja,³⁾ bárha most már theologiai tanfolyama nincs. Egészen természetes volt tehát, hogy Petőfi Selmezcze menjen, ha Pestre menni nem akart.

Kitünő osztályzatú bizonyítványt (cum calculo eminentis) vitt Petőfi oda s 1838-ban aug. 31-én iratkozott be, mint rhetor primi anni (V. oszt.), születése helyéül Kis-Kőröst nevezvén meg; de nem

1) „Adatok Petőfi életéhez.“ Budap. Szemle XIX. 4. 1.

2) Vasárn. Ujság. 1875. 22. „Koren levele.“

3) Breznyik János: A selmeczbányai ág. hitv. ev. egyház és lyc. tört. II. és III. füz. 312. 1.

érthető okból magát 17 évesnek mondta, holott csak 15 $\frac{1}{2}$ éves vala. Tanterme, mert itt már minden osztály külön tanterembe járt, a lyceum kapuján bemelve, jobbra az első volt s ide járt 89 más társával együtt; mert az I—II. éves rhetorok közösen hallgatták a tantárgyakat.

Az osztályt két tanár tanította, Boleman István, ki ez évben az igazgatói tisztelet is vitte, és Lichard Dániel (Lichardus.) Dezséri Boleman István (azelőtt losonczyi ref. gymn. tanár), ki a költészettant, fordítást latinból magyarra, a latin stílygyakorlatokat s a földrajzot tanította, általában nemesak az ifjúság kedvence; de egyszersmind a lyceum hirnevének egyik fő oka volt. Rhetoricai előadásai, az ő ékes latinsága, melylyel a tanulókat is nem csak jó latin stílyistákká növelte, hanem latin verselőkké is: okozta azt, hogy a két rhetoricai osztály soha sem volt oly népes, mint az ő idejében 1837. és 1841.

özött. E mellett „külsőleg is szép, tekintélyes, megnyerő alak“ volt; „világos, érdekkeltő fejtegetéseivel, bármily tantárgyat adott elő, tanítványaival meg tudta kedveltetni.“¹⁾ Erre czéloz Petőfi is Csörfőly Lajoshoz Pozsonyba írt levelében (1838. nov. 1-ről): „Azon szomorú hír volt, hogy a derék Bolemanunk hozzátok fog költözni, de hála az égnek! meg nem történt.“ Említi azt is továbbá, hogy „a jövő hétfőn egy „ovatio justa“-t kell hozniok Bolemannak.“²⁾ Ebből az látszik, hogy Petőfi is kedvelte őt, jóllehet magyarul nem tudott jól, előadni épen nem. Népszerűségének egyik oka szabadelvűsége volt a vallásban; ezzel azonban épen tekintélyénél fogva sokat ártott.

Lichard, a másik tanár, ki a hittant, római régiségtant és magyar történetet adta elé, 1838. nov. 9-én foglalta el székét s azelőtt ochtinai ev. lelkész volt. Magyarul nem tudott, érzelmeire nézve magyarelleses vala s ő alapítá mindjárt odaérkezte után „a nemes magyar társaság“ mintájára és ellensúlyozására a tanulók közt a „tót irodalmi kör“-t, melynek főczélja a tót nemzetiségi érzület, szláv szellem keltése és ápolása volt.³⁾ Vele kezdődének az első nemzetiségi torzsalkodások a tanulók között. Ezért és szigorúságáért kezdettől fogva nem kedvelték, bárha alapos, bő tudományú, lelkiismeretes ember vala is különben.

¹⁾ Breznyik, id. h. h. 304. l. ²⁾ Jelenleg a Pet.-társ. birtokában. Kiadva hibásan Baróti: Petőfi újabb reliqu. 79. l. ³⁾ Breznyiknél 453. l.

A tanítás módszerének ismertetésére szolgál az a körülmény, hogy a rhetoricában már minden tantárgyat latinul kelle tanulni, kivéve egy-egy latinul fejtegetett szakasznak magyarra fordítását. Kevésbé volt háttérbe szorítva a német nyelv, melyet úgy fordításoknál, mint a szavalatokban használtak és gyakoroltak. A latinban annyira kellett vinni, hogy a tanulók latin szónoklatokat írtak és szavaltak el az órákon, melyeket a többiek latin nyelven bíráltak meg; a latin verselésben pedig a stylus órákon extemporizáltak, egy-egy feladott tárgyról hexameteri vagy más classicai mértékű verseket kelle mondani, melyeket a táblára fölírtak.

Petőfi a tanév elején Selmecezen is épen oly szorgalmas tanuló volt, mint Aszódon; de a latin verselés és beszéd a felelésnél több nehézséget okozott neki, mint a jobb selmeczi tanulóknak. E mellett a kedvelt tárgyak iránti vonzalma jobban előtérbe lép. De habár ezeket s köztök a költészetant is jól értette, nem lévén magoló természet, feleletei kevésbé voltak szabatosak, mint a tanár várta volna. A magyar verses gyakorlatokban ő volt a legjobb, s mint Lehoczky Pál,¹⁾ egyik volt tanulótársa mondja, ezekben neki s másoknak is segített; de a latin hasonló dolgozatokban ő szorult Lehoczky segítségére.²⁾

Ha az iskolai rend azonban már Aszódon is terhes kezdett lenni, ezt Selmecezen Lichard odamenetele óta több körülmény tevé még kellemetlenebbé. Ilyen volt már az is, hogy a tanulók túlnyomó része német és főleg lót vala, a hangulat tehát nem magyaros. E mellett Lichard a magyaros szellem ellensúlyozására szította is a szláv hangulatot, s Petőfit annál nagyobb ellenszenvvel tekinté, hogy szláv eredete daczára magát kún-fiúnak mondta s túlzott magyarságában csakis született magyarokkal társalgott. E körülmény ébreszti föl erős hazafiasságát s már ekkor gondol rá, hogy szláv hangzású nevét megváltoztassa. Lichard épen ezért lényegesen hozzájárult, hogy kedvét veszítse a tanuláshoz. Ezekből érthető meg, hogy csak a szüreti szűnideig volt szorgalmas. Ekkor Osztroluczky János és Kosztolányi tanulótársaival újra Penczre megy már említett nénjéhez,³⁾ hol „két hétig mulat“; de visszatérte után szorgalma hanyatlak

1) Jelenleg nyug. kir. főmérnök Beszterczebányán.

2) Koronczy Imre: „Petőfi életéhez.“ Figyelő. XXVII. 54. l.

3) L. idézett levelét Csörfölyhez.

s kedvét mindinkább vesztí. Sokat olvas, de nem a tantárgyakat. „Az irányban tanuló társai közt legkitűnőbb“ folyton; „legkedvesebb tudománya a magyar történet volt, melyben való jártasságát bámultam, — mond Szeberényi, — s ezt az akkori legjobb magyar könyvekből szorgalmasan tanulta“; ¹⁾ de egyébbel nem igen foglalkozott.

Tanárai előtt természetesen a leghanyagabbnak, korhelynek kezdett föltűnni, kik, mint Szeberényi az id. helyen sejteti, a „szajkó módon“ való tanulást kedvelték s bárha a költészettan a történelem mellett, csaknem „kizárólagos tanulmánya“ vala, mégis, midőn az iskolában egyik dolgozatát felolvasta, Boleman nem akarta elhinni, hogy ő írta. Röviden, nem ismerték s nem is akarták őt ismerni. Egyelőre legalább nem s az csak utóbb történt, hogy Boleman szerint is ő volt osztályában a legügyesebb verselő s hogy eltávozta után egy ily feladat alkalmából, melyet a tanulók rosszul csináltak meg, Petőfit e szókkal dicsérte meg: „Ille lurco Petrovics hoc scivit“ s mondogatta, hogy belőle még egykor költő lesz.

Nem lehetetlen, hogy szegénysége is lényegesen befolyt az iskolai élettől való elkedvetlenedésére. Ámde legfőbb ok volt a teljes szabadságra törekvés, mely már Aszódon kedvencz eszméje s mely a nagy szűnidőn otthon sem hagyta nyugodni. Október végétől kezdve hát gyakran, minden fontosabb ok nélkül kimaradt a leczkékről vagy ha felszólították s készületlen volt, mi gyakran történt, egyszerűen „non sum paratus“-t jelentett. Ezt valószínűleg néha daczból is megtette. A kimaradásoknak pedig más kellemetlen eredménye is volt. Ő t. i. mint szegény s Aszódról kitűnő bizonyítványt vitt tanuló, ebédet a lyceumi alumneumban kapott s ennek szabályzata szerint, ki a leczkéken nem jelent meg s betegséggel nem igazolta elmaradását, ebédet nem kapott. Ő, ki nem is akarta magát igazolni, sokszor volt csak arra a félkosztra utalva, melyet házigazdájánál fogadott. Barátai gyakran ösztönözték, hogy színleljen betegséget; de nem volt rávehető s aztán úgy fogtak ki rajta, hogy utánozván írását, nevében betegséget jelentettek s így Lehotzky Pál, ki ekkor VI. oszt. tanuló és az alumneumban attendens volt, több ízben ebédet küldhetett neki valamelyik kisebb tanulótl.²⁾

¹⁾ Szeberényi Lajos: „Néhány év Petőfi életéből.“ 11. l.

²⁾ L. Koroncynál az id. helyen, 52. l. Rendszerint Zeltenreich Zsigmond-akkori I. o. t. vitte el Petőfinek az ebédet. Jelenleg nyug. vár. hivatalnok Besz, terczebányán.

Rosz hírét tanárai előtt nagyban fokozta szenvedélye a színház iránt. „Most nálunk Német vagyis német színészek vagynak, s én ugyan szorgalmasan látogatom a színházat“ — írja Csörfölynek idézett levelében nov. 1-jéről. Tehát már ekkor újra feléledt a ki nem aludt szenvedélyes vágy a színészet iránt. Hogy a karzati jegyet megválthassa, mit nélkülözése mellett nem bírt volna tenni, eladogatta holmiját s természetesen esténként gyakran kimaradt hazúlról. Ebben az időben ő egy Proszperinyi Mihály nevű nyugalmazott kamarahajdunál volt szálláson és „félkoszton“, s vele együtt lakott Kupecz Imre, Szalay Frigyes és Plachy Samu is, szegény tanulók módjára a hajdúval közös szobában. Ez a hajdú maga iszákos volt s mámoros fővel magyarul és tótul a legképtelenebb és értelmetlenebb verseket diktálta a tanulóknak, melyek közül kettőt Petőfi is följegyzett Csörfölyhöz intézett levelében s más kettőt Szeberényi Andornál olvasható.¹⁾ Ez volt Petőfi házi gazdája, ki látván az ő ki-kimaradását s azt, hogy holmiját eladogatva a tilalom ellenére is színházba vagy korhelykedni jár, bevádolta őt tanárainál. Ezek könnyen hitelt adtak a vádnak, részletesebben utána nem jártak; hanem az iskola szabályai szerint megintették, megdorgálták s hihetőleg értesítették róla atyját is. A dorgálásnak nem lett eredménye. Petőfi még jobban elidegenedett tőlök s megúnt leczkéiktől. Egyrészt még inkább csupán kedvencz tantárgyainak élt, más részt csak eljárt a színházba. Erre házi gazdája is értesítette atyját, őt romlottnak, korhelynek rajzolván, mire az apa fenyegető levelet írt. Mikor aztán 1839. febr. elején eljött a félévi vizsgálat, Petőfi erkölcséből s a Boleman tantárgyaiból „classis primae“-t (elégéses) kapott, a Lichard tárgyai közül a hittanból, római régiségekből „classis primae ex ultimis“-t (alig kielégítő) s a magy. történelemből „classis 2-dae“-t 6 más társával együtt.

Míg tanulása rohamos hanyatlást mutat az aszódi kitűnő eredményhez képest, annál kedvezőbbek valának Selmecezen a körülmények önmívelődése folytatására s erre az alkalmat föl is használta. Hanyag vagy korhely épen nem volt, szabad idejében részint kedvelt tárgyainak feküdt neki, részint a költészetnek szentelte idejét. Kedvencei a magyar költők közül Gvadányi, Csokonay és Vörösmarty

¹⁾ Petőfi Selmecebányán. Szeberényi Andor levele a gymn. igazgatóhoz. (Koszoru. 1882. VII. 351. l.)

s ez utóbbinak költészete teszi költői fejlődésére az első komolyabb hatást. Olvasmányai fejtik irodalmi ízlését és magyar stíljét, mely utóbbit az akkori oktatás egészen elhanyagolt, sőt, mint tudjuk, tanárai nem is tudtak annyit magyarul, hogy e tekintetben tanulhatott volna tőlök.¹⁾ A magyar nyelv ugyan 1808-tól rendes tantárgy volt a lyceumban; de Severlay latin nyelvtana alapján tanították s alig számbavehető sikerrel. Tényleg csak 1839. novemberétől kezdett működni Molitorisz Károly, az első tanár, ki a tárgyak egy részét magyarul tanította.

A magyar nyelv és irodalom művelése tehát majdnem kizárólag az önképzőkörökre volt hagyva s pedig a 30-as évekig nem valamely különös ellenszenv, hanem csak a kor szelleme miatt. Sőt a kerületi ülésen is folytonos panasz lévén a magyar nyelv és irodalom hiányos és eredménytelen tanítása miatt, a tanári kar egész örömmel adta beleegyezését egy magyar társaság alapításához. Alapítója Homokay Pál IV. éves primanus, kecskeméti magyar fiú volt, ki a pozsonyi lyceumból ment Selmecezsre s az ottani mintájára szervezte itt is a „nem es magyar társaság“-ot, mely 1826. okt. 21-én kezdte meg működését. Ugyanekkor veték meg alapját az ifjusági magyar könyvtárnak is oly formán, hogy minden rendes tag köteles vala ebbe évenként egy könyvet ajándékozni.²⁾

A társaság szervezete épen olyan vala, mint minden hasonlóé. Hetenként kétszer tartának gyűléseket: szavaltak, prózai és költői műveket olvastak fel, megbírálták őket s a jelesebbeket a szerzők sajtátkezüleg érdemkönyvbe írták. Az elnök tiszte volt azonban, kit rendszeren a III. primanusok közül választottak, a magyar nyelvtan és irodalom előadása és jeles magyar írók fejtegetése is. A tanév végén aztán nyilvános örömmünnepet tartottak, melyen dolgozataikkal a tagok a nagy közönség előtt is beszámoltak.

Első tekintetre látható, hogy ezeknek az iskolai önképző társulatoknak, melyek közül az elsőt, a sopronit, Kiss János alapította 1790-ben, a maiaknál fontosabb, valódi nemzetiségi és irodalmi hivatása volt. Ide menekült az oktatásból száműzött nemzeti nyelv és irodalom s ezekben növelték szárnyaikat az életre legkiválóbb írónk,

¹⁾ Breznyik id. m. 315. l. szerint Beleman sem tudott eléggé magyarul ahhoz, hogy magy. előadások tartása könnyen ment volna neki.

²⁾ U. ott. 292. és 447—452. l.

kiknek első munkáit mindig megtaláljuk egyik-másik ily kör emlékkönyveiben. Petőfi is egész lélekkel vett részt most és utóbb ezek munkásságában s bennök tette első kísérleteit. A selmeczi társulat épen 1838-ban két szakosztályra oszlott, rendesekére és kezdőkére, kiknek főfeladata a magyar nyelv begyakorlása lévén, a nyelvtani fejtegetéseket ide tették át. Petőfi tehát nem kis megkülönböztetésben részesült, hogy bárha csak I. éves rhetor volt, egyenesen rendes tagnak vehék föl. ¹⁾

De 1838—39-ben létre hozta Lichard Dániel tanár a „tót irodalmi kör“-t, mely aztán 1848. utánig föntartotta magát, melynek célja nem annyira az irodalom, mind inkább a szláv szellem, röviden magyarellenes úzelmek ápolása volt. ²⁾ Természetes, hogy a két kör folyton vetélkedék egymással nemzetiségi s egyéb okokból és Lichard megpróbálta a magyar társaság tagjait apasztani is. Erre mutat a magyar társaság könyvében, hová a tagok sajátkezűleg irták be nevöket, a G. L. neve után e jegyzet: „egynehány magyar nyelvgyűlölökkel állott szövetségbe,“ ³⁾ — azaz állépett a „tót irodalmi kör“-be.

A magyar társaság elnöke volt 1838—39-ben Szeberényi Lajos, III. és titkára Domanovszky Endre, II. éves primanus. Tagjai mindkét körnek csak az öt felső osztály tanulói lehettek. Ebben az évben a három primanus osztály 39 tanulója közül (VII-ben 19, VIII-ban 13, IX-ben 7) 14-en voltak a magyar társaság tagjai s a két rhetor osztály 89 tanulója közül 31-en. A beiratkozottak száma tehát az év elején 45 volt. Év közben közülök fontos okból kilépett 3, fontos ok nélkül 20, tehát több mint fele. ⁴⁾ E számadatok némi fogalmat nyújtanak úgy a magyar fiuk arányáról, mint a magyar társaság fontosságáról.

Mennyire sértették Petőfi kedélyét a szláv tanulók és egyik tanára tót nemzetiségi érzelme — könnyen elgondolható. Nemcsak az

¹⁾ A kör, midőn 1845-ben működését a helytartó tanács megtiltotta, „irodalmi kör“ nevet, 1881—82-ben pedig Masznyik Endre javaslatára „Petőfi-kör“ nevet vőn föl. Breznyik id. művében. 292., 336., 451. l.

²⁾ Breznyik id. m. 453—454. és 335—339. l.

³⁾ Versényi György: Petőfi Selmeczen. Pestí Hirl. 1881. Koszoru. 1881. VI—91. l.

⁴⁾ L. Versényi György: Petőfi Selmeczen. Koszoru. 1881. VI. 91. l.

önképzés az, mi a magyar társaságba vitte. Tiltakozás volt ez egyszerűs mind az ifjú lelkében minden szláv eredet ellen s a nemzetiségi surlódások csak szenvedélyesebbé tévék magyar érzelmeiben, melyek első öntudatra Aszódon ébredtek lelkében. Ezért még a látszatot is elűtasítja magától, hogy közéjük tartozónak gondolják. A társaság jegyzőkönyvébe szabadszállásinak iratkozik be, szülei valóban ott is laktak s a tanulók előtt és utóbb is mindig kúnfiúnak mondja magát.

Petőfinél hát, bárha a társaságban a legifjabb egyike volt, bizonyára egyik sem hordott lelkében működéséről tisztább és határozottabb öntudatot. Korához és állásához képest bátran lépett fel és aránylag gyakran, összesen hatszor. Ezekről a társaság megmaradó jegyzőkönyveiben határozott adataink vannak. A kör XI. ülésén, 10-ed hava (okt.) 31-én ezt olvassuk: „Petrovich Sándor sem szavaltá dicséret nélkül a „Csák“ című munkát.“ Az észrevétel azonban ő róla, valamint az előtte szavalt Argay Jánosról az, hogy ilyen darabokban máskor „nagyobb tüzet és mélyebb érzést használjanak.“ A XIII. gyűlésén, végelő (nov.) 7-én „A hűtlenhez“ irányzott eszmeszűleményét olvasá Petrovich Sándor, mely felől bírálója (Szeberényi Lajos) egy-két észrevételét közölvén, azt helyesnek tartá és érdemesnek emlékkönyvünkbe való beírásra.“ A XV. gyűlésén, végelő (nov.) 9-én „felolvasá munkáját Soltész György „a hölgy“ cím alatt, melynek hiányait s erényeit jól felfedezé s előterjeszté Petrovich Sándor.“

A XXII. gyűlésén, 1839. évelő (jan.) 9-én: „Ez évi gyűléseinket Petrovich Sándor jeles szavalása nyitá meg, s az közdicséretre méltó volt. Reguli Pál olvasá dicséretes munkáját, melyben censora Petrovich csak kevés és csekélyebb értékű észrevételeket tett.“

A XXIV. gyűlésén, 2-ik hava (febr.) 16-án: „felolvasta Elnök urunk ezután az iskolai pályától és tőlünk búcsut vett Petrovich társunk munkáit, melyekben a költészet kecase oly kitűnő volt, hogy meglepve figyelniünk kellett, s egy szívvel, szájjal az érdemkönyvbé munkáját beírni óhajtottuk.“¹⁾

A jegyzőkönyvbén először tévesen „munkáit“ áll, de ez csak egy költemény volt, „A költő keserve“ című, mely az érdemkönyv VII. kötetében a 19 lapra volt beírva, de épen ez ki van belőle szakítva s így csak „A hűtlenhez“ cz. ismeretes ma már,

¹⁾ I. Versényi Gy id. helyen. Életképek. 1876. 72. sz. „Petőfi, Szládovics, Lenau“ és Breznyiknél. 449—450. l.

melyet először Szeberényi közölt munkája 18. lapján, ugyancsak az érdemkönyvből, hová Petőfi saját kezével írta be. Látható ez adatokból, hogy nemcsak szívesen volt a társaságnak tagja, hanem itt valódi elemét találta föl. A legifjabb tagok közt ő dolgozott legtöbbet s pedig általános elismerést és sikert aratva. Munkássága föltűnt, különösen második költeménye. Elveszte annál nagyobb kár, mert Szeberényi azt mondja erről: „Jól emlékezem, hogy a fennebb említett „Hűtelenhez“ címzett és az itt érdeklött mű közt roppant különbség volt. P. olvasás, gyakorlás és studium által már akkor költővé képezte magát.“ De Szeberényi szerint „A hűtelenhez“ cz. költeménye is a többi munka közt akkor „kitűnő helyet foglalt el“ s bírálata végén azt az észrevételt tette, hogy ha szép tehetségével szorgalom párosul, „idővel jelesb költőink közt fog helyet foglalhatni,“ mely megjegyzésén különösen Domanovszky boszankodott.

Szeberényi Lajos ekkor 18 éves volt s a legfelső osztályba járt Petőfi vele már az első napokban megismerkedvén, e bírálattól fogva a legmelegebb szeretettel és hálás szívvel közeledett hozzá s ő és öcscse, Andor, voltak Selmecezen a legjobb barátai. Sőt Szeberényinek, mint a társaság elnökének, barátságát valódi kitüntetésnek vette s iránta, mint az jóval utóbbi leveleiből is kitűnik, „különös tisztelettel viseltetett.“ Ebből látszik, hogy Petőfi itt is az idősebbek társaságát kedvelte s Szeberényiét annál inkább, mert szintén verseket írt. E mellett ő sem volt vagyonos fiú; szerette a magyar nyelvet és irodalmat s gondolkozásuk és vágyaik meglehetősen egyenlők valának. „Ezután nem volt nap, hogy vagy nála, vagy — többnyire — nálam ne találkoztunk volna“ — írja Szeberényi. Együtt olvastak s észrevételeiket közölték; együtt is dolgoztak. Petőfi munkáit készülöben és készen közölte Szeberényivel s véleményét kérte. Gyakran említette „mennyre szeretné ő, ha csak egyetlen egy munkáját látná nyomtatásban.“ Majdnem természetes tehát, hogy Szeberényi lassanként bizonyos pártfogói modort vett fel Petőfivel szemben, melyet egyébként ifjabb barátja mindig szívesen vett s szeretetének meleg bizonyítványa az a pár distichon, melyet Szeberényi emlékkönyvébe eltávozta előtt pár nappal írt be:

Kegytelen a végzet: nem hagy sok időig örülni

Minket együttlétünk édeni napjainak.

Ámde az a földnek bármely részére ragadhat,

Érted ezen kebel ég, s léssen örökre hived.

Egyébként Szeberényi máskülönben is a vezér-szerepet játszá a tanulók közt. Szállása gyűlhelye volt a tanulóknak, hol a szabad idő egy részét gyakran kártyázással töltötték s mellette vígan boroztak. Petőfi ily alkalmakkor is rendesen ott volt, beszélgetett, bort töltögetett a játzók poharába; de sohasem kártyázott és pedig nem csak szegénysége miatt, de a kártyajátékok utóbb sem szerette. Tanulótársai közül többet ismerünk e korból, de jó ismeretséget inkább a szegény és csak magyar fiúkkal ápolt s gyakrabban társalgott a hanyagabb, mint a kiváló tanulókkal. Szegénysége rátartóvá tette; szelleménél fogva pedig aristocrata volt. Bizalmasabb ismerői közül az említettekén kívül Lehotzky Pált, Kovácsi Józsefet¹⁾ lehet említeni. Valami mélyebb barátságot többekkel kötni nem is volt ideje. Aztán a jelesebb tanulók nem tartottak sokat róla, mert nem volt szorgalmas és u. n. példás tanuló, szegénysége pedig növelte visszavonultságát. Ez okozta, hogy midőn eltávozott, nem igen tűnt fel. Egyik tanulótársuk, Reicher, kinél párszor az utóbbi napokban aludt, találmomra azt mondta róla, hogy színésznek ment; ezen megnyugodtak s nem sajnálták, nem érdeklődtek tovább.

Mint már szegény fiú, sokat nélkülözött. Ruhája épen úgy mutatta az egykori jóllét hiányát, mint az, hogy az alumneumban ebédelt, a mi őt „igen viggá tette.“ „Sohasem szomorkodom, mindig jó kedvem van, de a mellett — — —!“²⁾ Bizonyosan az következett volna: „sokat éhezem.“ Ruhája is nagyon egyszerű, meglehetősen kopott volt. Hosszú kávészínű kabátja nemcsak nyakát fődte el, azon felül is ért, míg pantallonja egy araszsal is rövidebb volt a kellőnél s ránczos kordován-csizmája a szárig kilátszott alóla. A szegénység és a nélkülözés iskolája volt ez rá nézve s már előre vetették árnyaikat ama megpróbáltatások, melyekbe a sors őt belerántani készült. De e mellett, nemcsak ő maga mondja, mert abban keserű mellékíz is érezhető, Szeberényi is főnhagyja, majdnem a gondtalanságig vidor volt. Ha baj érte, „az első pillanatban nagyon nehezen viselte; levert, szótlan, ingerlékeny volt, még azok irányában is, kiket leginkább szeretett. De a másik perczen már ismét a régi Petőfi volt; baját nevette s maga-magát is kigúnyolta.“ Ámde Szeberényi

¹⁾ Jelenleg néptanító Balassa-Gyarmaton.

²⁾ L. Csörfölyhöz írt, egyetlen, ez időből ismeretes levelében. (Baróti. Újabb reliqu. 79. l.)

azt is mondja, hogy „a vérmérsékletével összhangzó könnyelműség“ volt egyik főhibája, melynél fogva tettei következményeire ritkán gondolt. De nem gondoljuk, hogy Petőfinek a könnyelműség lényeges jellemvonása volt volna s egy pár ifjúkori elhatározásból vagy csínból ilyenre következtetni nem lehet. Selmechről való távozását, mert hiszen ezt lehetne nagyobb következményűnek mondani, nem szabad könnyelműségből eredtnek tekinteni. Lehet, hogy tévedés volt, de a körülmények nagyon is indokolták egy oly gyors és erős elhatározású természetnél, melyben megvolt a végrehajtásra is a kellő dacz. Különben is az iskola tűrhetetlennek tűnt fel szabadságért rajongó természetével, mely minden vágyának korlátot rak s ha, a mi nem valószínűtlen, szülei, talán anyja rábeszélése bírta rá, hogy Aszód után Selmechre menjen tovább tanulni s legyen belőle ügyvéd, vagy pap, mint másból: természetszerűen érezte, hogy miután apja levette róla kezét, sorsával szabadon rendelkezik. Ekkor két leghatalmasabb vágya mindjárt előtérbe lépett, hogy színész és költő legyen csak és semmi más. Mért volna veszve az, ki e két pályára megy? Vegyük hozzá, hogy akkor még épen nem állt az a felfogás, hogy a ki ember akar lenni, annak épen ily és ennyi osztályt kell végezni, ennyit hallgatni, annyi és annyi vizsgálatot tenni. Általában is művészi pályáknál még ma is megvan az a felfogás, hogy a tehetségben van a hivatás. Petőfi érezte magában a hivatást s a tehetség arányában való szenvedélyes vágyat; ő ennek engedett s hányatásai nem anynyira könnyelműségében, inkább kitartásában gyökereznek. Gyengébb jellem hamarább lemondott s tűrhetőbb viszonyokhoz alkalmazkodott volna vagy mondjuk, ezekből ki sem lépett volna. Ő azt hitte, hogy csak kitartás kell s csak később vette észre, hogy vágyainak egy részében, a színészetre nézve, vágyai és tehetsége ellentétben állanak. De a midőn erről valóban meggyőződött, meg fogjuk látni, hogy elhatározása a színészi pályáról való lemondásában ép oly tántoríthatatlan lőn, mint minő volt kitartása, hogy azzá legyen. Az erő tehát már forrt benne; de mint a pusztá vándora, nem tudta még melyik csillagot válassza vezérül.

Azok a kellemetlenségek, melyek előbbi házi gazdája, Prosperi nyi szerzett neki, arra ösztönözték, hogy 1839 jan. elején tőle elköltözzék. Legjobb barátja, Szeberényi közelében, özv. Frndáknénál fogadott lakást s ekkor nyílt alkalma Lehotzkyknak, ki szintén ott la-

kott, őt közelebből megismerni. Itt közös szobája volt az özvegy két fiával, kik közül a nagyobbik, Károly már végzett theologus vala s utóbb bányász lett; a fiatalabbik meg épen abba hagyta a philosophiai cursust. Egy másik szobában ugyanott laktak még Metzky János, most néptanító Pallóson, Nagy Bálint¹⁾ és Kovács János. E tanulótársakkal beszélgetés közt sok vidám estét töltött. Ennek tárgya gyakran a magyar történelem vala, melyben az idősb Frndák nagyon jártas levén, egész estéken át elbeszélgetett a Bocskay, Rákóczy és Bethlen koráról, Martinovics és társai összeesküvéséről; ily alkalmakor nem volt hívebb hallgatója Petőfinél. Állítólag azt kérdezte egyszer, hogy volt-e Kisfaludy Károly katona s az igenlő választ elgondolkozva, hallgatagon fogadta. Meglehet, hogy ez az eset teljesen igaz, de a Kisfaludy Károly hatásának Petőfire mégsem tulajdoníthatni semmi mélyebb fontosságot. E helyett, a szellemére tett hatások mérlegelésénél inkább vessünk egy tekintetet, bárha átfutólag, azokra az eseményekre, melyek a kor főbb keretét teszik s melyek e koránért és sorsát még korábban kezébe ragadt ifjú mellett bizonyosan nem suhantak el érintés nélkül, a ki azután sem áll soha hallgatagon és érzés nélkül, remete gyanánt, az eseményekkel áradó idők folyamának partjain.

Általában ismeretes, hogy az 1830—40-ig terjedő időszak nagyon erjesztő volt nálunk a fogékony kedélyre. A főbb kezdőpontokat a juliusi forradalom s a lengyel fölkelés; a végpontot az 1839—40-diki országgyűlés teszi. Ez időszakot pedig nevezetes események töltik ki, mind olyanok, melyek a nemzeti élet feltűnő, addig nem ismert jelenetei. Széchenyi 1830-ban a „Hitel“-lél lép fel, e forradalmi művel s Wesselényi a Balitéleteket írja. Ezekre jön az 1832—36-iki országgyűlés, rajta a nemzeti ellenzéki szellem fölpezsdülése, Kőlcsey szónoklatai és lemondása 1835. febr. 9-én; Deák megjelenése 1833. május 1-én s Kossuth „Országgyűlési tudósításai.“ Majd Wesselényi föllép a kormány ellen Szathmár-megyében 1834. decz. 9-én s 1835-ben notaperbe fogatik Baloggal együtt. 1836-ban bezáratik az országgyűlés, melyet nyomon követ 1836. máj. 30-án Lovassy László elfogatása, a „Törvényhatósági tudósítások“ kiadása, betiltása s 1837. máj. 4-én éjjel Kossuth elfogatása. Ugyanez évben, augusztus 20-án megnyílik

¹⁾ Meghalt.

a nemzeti színház Pesten s Vörösmarty, Schedel és Bajza a megszünt „Aurora“ és „Kritikai Lapok“ helyett az „Athenaeum“-ot és „Figyelmező“-t alapítják. 1838-ban a nagy árvíz s Petőfi szüleit ért családi csapások olvadnak össze végzetes hatásukban; Kölcsey meghal s 1839-ben Kossuth febr. 1-én és Wesselényi 23-án épen abban az időben ítéltetnek el amaz 4, ez 3 évi börtönre, miközben Petőfi Selmechről eltávozik.

Irodalmilag ez évek főbb eseményei Vörösmarty drámái és Szózatja, az akadémiai harczok, Jósika regényei, Eötvös föllépése, a mozgalmak a szépirodalmi színezetű lapok alapításában

Említsük föl minden további fejtegetések nélkül e nagyon is ismeretes adatokat s bennök egy küzdő és fejlődő és fejlesztő időszak áll előttünk. Erdélyi János 1830 körül irodalmi forduló pontot lát, az volt politikailag és a nemzeti élet fölpezsdülésében is. Új, nagyobb idők közelegtek s ha Kölcsey a Zrínyi két dalában csak pusztulást, csak rothadást lát s a nemzettől az élet jogát is meg akarja tagadni: ez csupán egy elkeseredett szívnek rossz órájában való kitorése. Nagyjában ezek az évek e hangulatot nem igazolják.

Mennyi ezekből, mennyi az általános korhangulatból, ez erjesztő áramlatból, mi a kis aszódi iskolába vagy Selmechre elhatott? — nem tudjuk. De ha azt olvassuk, hogy Petőfinek 1839 táján nemzeti öntudata a túlságig fölébred; 1838-ban Selmechen egész fitogtatással vallja magát künfiúnak s megtagadni vágyik tótos hangzású nevét: ebben nemcsak szűk, helyi körülmények hatását kereshetjük. Már akkor a nemzet mintegy felöltötte szellemi fegyvereit s harczra készült. A hazában levő elemek, annyi századon át összeelegyedve az egység látzatáig: most külön válnak, elhelyezkednek s a nemzetiségi pártok mindenfelé végzetes munkájokhoz fognak. E hatások behatnak főleg az oly iskolákba, mint a selmeczi s visszahatnak a tanulók készülő, alakuló, forrongó jellemeire, melyek megkapják önkénytelenül csontosodási központjukat. Maga az iskola tanulósa pártokra szakad s kicsinyben a bomladozó ország képe áll előttünk. Petőfi egy perczig sem haboz, fogékony lelkében tüzes hazaszeretet s erős nemzeti lelkesedés lángol fel, mely történelmi öntudaton alapszik. Mindenki nemzetiségi színt vall; ő a leghatározottabban s legfeltűnőbbben. Szenvedélylyel folytatja az Aszódon már megkezdett világ- és főleg magyar történelmi olvasmányait: ezekből éveinél s a szokottnál alaposabb ismeretet szerez. Iskolai életének

épen ezért legfontosabb része az, a mit a magyar társaságban mível. Ez és ennek könyvtára az egyetlen erős fonál, mely ott tartja s ezeknek hatása az egyetlen figyelemre méltó pont selmeczi életében. Az ily körök pedig akkor ép úgy ápolnak politikai, mint irodalmi érzséket. A magyar költők s kivált Vörösmarty olvasása is ép úgy tett akkor költői, mint politikai hatást s ez úton is a korszellém megériinti, meghatja érzékeny lelkét jobban, mint bárkiét. E mellett a kor erjesztő hatása, saját belső ösztönei ismeretlen célú, homályos vágyakkal töltik el lelkét. Tanára rossz tanjegyén s épen a magyar történelemből és kitől? — a magyar nemzetiség egyik ellenétől, — önérzete fölháborodik s fölébred benne a 16 éves szív habozni nem szokott dacza. Az egész lényén előmlő nyugtalanság, elégedetlenség, mely az iskola s környezete iránt eltölté, s mindaz, mit forró lelke az iskolában tapasztalt: benne akkora ellenszenvet ébreszte Selmecz iránt, hogy majdnem lehetetlen volt volna ott maradnia. Mintegy érezni véljük e teli szív, e keserűséggel tölt lélek, e daczczal és gyors elhatározó természettel született forrongó jellem látásánál, hogy e ponton aránylag kis ok is elég volna ahhoz, hogy valami szokatlan elhatározásra jusson, valami rendkívülit tegyen s kalandos álmait követve szakítson minden nyúggel. Ez az ok nem késett s élete gyorsan válságos pontra jutott.

FERENCZI ZOLTÁN.
